

Лук'яненко О. В. Побутові умови колективів педінститутів УРСР часів «відлиги» // Гуржіївські історичні читання: Збірник наукових праць / Ред. кол.: В. А. Смолій, О. І. Гуржій, А. Г. Морозов та ін.. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2012. – Вип. 5. – С.144-146.

О. В. Лук'яненко

**ПОБУТОВІ УМОВИ КОЛЕКТИВІВ ПЕДІНСТИТУТІВ УРСР
ЧАСІВ «ВІДЛИГИ»**

Найбільшу частину свого життя викладачі та студенти проводили у стінах педагогічних інститутів. Однією з головних умов, що визначала специфіку їхньої буденності, було створення аури другого дому на робочому місці. Ми вдалися до практики «оприсутнення минулого» [1, 53], аби з'ясувати: у яких умовах працювали викладачі та студенти протягом «відлиги»; чи позначилось деклароване зростання добробуту на покращенні роботи вишів? чи були готові освітяни самі братися за зміни у повсякденному житті, коли держава не допомагала розв'язувати проблеми інститутів?

Післявоєнна доля вищих навчальних закладів мала багато спільного, що було визначене загальним кризовим становищем країни, що піднімалася з руїн Другої світової. Один із найстаріших у країні Ніжинський педінститут зміг повернути собі усі приміщення, які належали йому до війни, у 1953 році мав чотири повноцінних гуртожитки для студентів, а на чергові державні асигнування навіть розпочав будівництво нового [2, 3]. Однак, у більшості ВНЗ існувала проблема, властива, зокрема, Полтаві. На початку 1953 року затягувалася відбудова навчального корпусу та повернення власності Полтавського педінституту, втраченої під час війни. В окремих приміщеннях розташовувались приватні квартири та навіть приміщення «Кінопрокату». Інші виші також були у доволі тісних умовах протягом довгого часу «відлиги». Так, в Умані інституту доводилось ділити перший поверх власної будівлі з торговельними та господарськими установами і дитячим кінотеатром міста [3, 238]. За відсутності власних, орендував чужі площі Київського педінституту іноземних мов [4, 3]; приміщення загальноосвітніх шкіл винаймали Житомирський, Кам'янець-Подільський [5, 3], Мелітопольський педінституту [6, 1-2]. Другий на орендованих площах спромігся розмістити лише один факультет [7, 5]. У Дніпропетровському педінституті іноземних мов 1953 року жодна кафедра, окрім кафедри марксизму-ленінізму, не мала власної окремої кімнати. Навіть деканати знаходилися в одному кабінеті, перегородившись «по-комуністичному» фанерними перегородками [8, 4].

Зміцненню матеріально-технічної бази педагогічних вишів на зорі десталізації часто заважало те, що плани відбудови корпусів систематично губилися, перероблялись і перераховувались у зв'язку з подорожчанням чи здешевленням будівельних матеріалів [9, 124]. Облбудтрести інколи не давали матеріалів чи людей для завершення робіт [10, 4]. Так, з причини

халатності підрядчиків зтягувалась відбудова Вінницького педінституту [11, 103] та Одеського педінституту іноземних мов [12, 17].

Стан же наявних приміщень також часто бажав бути кращим. У старих аудиторіях Полтавського педінституту взимку в окремих кабінетах температура повітря не перевищувала 14 градусів [13, 53]. Схожими були температурні умови в інших вишах: у Черкаському педінституті протягом усієї зими за «стандарту» 12-16 градусів вона інколи знижувалась до 4 тепла [14, 25]! Коли ж окремих викладачів зауважували на спробах зігрітись біля електроплитки чи заварюванні чаю на «казенній електроенергії» у зимові дні, справи доводили ледь не до звільнення [15, 72]. Часто відбудовчі процеси зтягувались не на один рік [16, 1]. Іноді пропозиції продовжити будівництво господарчим способом (залученням власних сил і потужностей) заборонялось урядом як невластиве системі [17, 27зв]. Хоча при відбудові Київського університету до Міністерства без остраху звинувачень у симпатіях буржуазним ідеям цього часу надходили проекти відбудови вузу, зорієнтовані на кращі зразки Каліфорнійського, Оклахомського чи Колумбійського університетів [18, 1].

Довгобуди в основному були завершені до 1955-1956 років. В одних містах проблема браку приміщень була розв'язана шляхом відбудови (Полтава [19, 1], Кіровоград [20, 2]), в інших – шляхом злиття та переведення в інші міста (наприклад, із Білої Церкви у Горлівку) [21, 3]. Відтоді навчальний процес став проходити організованіше.

Не дочекавшись допомоги від влади, освітяни педагогічних вишів вирішували допомогти собі самі. До часу стала кампанія з політехнізації навчання та переходу підприємств та установ на самообслуговування. За короткий час молодь зробила те, на що у партії не вистачало грошей, уваги та часу. У Києві звітували, як молодь самотужки протягом 1958 року збудувала 15 навчальних корпусів, 6 гуртожитків, 48 майстерень та лабораторій, 13 стадіонів, 5 спортзалів, 100 спортмайданчиків, посадила 36 парків і скверів [22, 178]. Схожими були й успіхи в інших містах. Молодь Бердичівського педінституту на 1956 рік відбудувала сараї, сторожку, водогін, теплиці та викопала водоймища [23, 2]. У Харківському педінституті та Одеському педінституті іноземних мов студенти також зорганізувались на облаштування власних інститутів [24, 13; 25, 23].

До кінця періоду десталінізації умови навчання уже було не порівняти з тими, у яких викладачі та студенти зустрічали епоху Хрущова: далися в знаки численні фінансові вливання з боку Міністерства [26]. Так, були значно розширені та насичені новинками НТР приміщення Кримського [27, 2], Чернігівського [28, 5], Миколаївського [29, 3-4], Полтавського педінститутів [30, 2].

Однак, збільшення набору абітурієнтів поставило виші перед новою хвилею кризи приміщень. Зокрема, Полтавський педінститут знову повернувся до ситуації, коли йому бракувало місця навіть кафедрам (із 16 кафедр тільки 5 мали власні кімнати [31, 34]). Скарги на повторення ситуації початку «відлиги» почали лунати з Донецького, Бердичівського чи Дрогобицького педінститутів [32-34].

Осібнo стояли проблеми забезпечення житлом та харчуванням студентської молоді педінститутів. Інколи гуртожиток перетворювався на засіб утримування контингенту студентів (так у Луцьку 1953 року, абітурієнтам математичних спеціальностей надавали першочергове право на кімнату, аби залучити молодь на фізмат) [35, 5].

Однією з характерних причин нестачі житлових приміщень для студентів було те, що приміщення у гуртожитках педагогічні виші забирали під навчальні аудиторії (у Полтавському педінституті 72% (!) площі гуртожитків забрали під навчальні аудиторії [36, 2]), бібліотеки чи квартири для професорсько-викладацького складу (це було властиве також педагогічним вузам Вінниці та Рівного [38, 21; 39, 2]) або ж навіть стороннім людям за спекулятивними цінами [40, 171]. Проте, серед числа педінститутів були і такі, що вповні забезпечили молодь житлом ще 1953 року, як то зробили Дрогобицький та Житомирський педінститути [40, 5]. Звичайно, пояснення тому можливо знайти у доволі невеликій кількості контингенту студентів. Та приплив абітурієнтів «з глибоких поліських районів» уже 1954 року вимагав більших площ [42, 6].

Середня плата за гуртожитки становила 10 крб. на місяць, до суми додавалось 5 крб. за користування білизною [43, 311]. Тим, хто не мав змоги жити у гуртожитку навчального закладу, доводилось шукати куток на стороні. По всьому СРСР навіть 1957 року більше 100 тис. студентів жило «на кутках» [44, 1; 45]. За інформацією Н. Хоменко, «кутки» коштували від 50 до 150 крб. на місяць. Таку суму молоді доводилось часто виплачувати з власного гаманця. Інколи держава забезпечувала студентів стаціонару квартирними грошами. Та ці виплати були доволі помітним ударом по скарбницях вишів. Так, у Полтаві до 1960-х років навіть при мінімальній сумі 50 крб. на місяць, квартирні виплати для 467 чоловік становили близько 700 тис. 50 крб. видатків [46, 1]. Варто брати до уваги, що це були «офіційні» розцінки. Були випадки «приватної спекуляції», коли виші були змушені платити власникам квартири значно більше за розміщення студентів на квартирах, як то було у Черкаському та Уманському педінститутах [47, 10]. Та й бухгалтерії вишів (як у Київському педінституті) часто затримували виплату квартирних, а молодь опинялась за крок до виселення з приватних квартир [48, 47]. Витрати вишів на розселення студентів були ще більшими, якщо взяти до уваги потреби розселити, окрім стаціонару, студентів-заочників. Так, Харківський педінститут 1953 року за допомогою преси та радіо шукав для цього 2,5 тис. «кутків» [49, 79зв]. Не дивно, що важко було розселити таку кількість молоді у повноцінних квартирах, тому багато вишів уклали договори зі школами міст про розміщення та харчування у класах чи спортзалах, як то робили в Уманському виші чи в Київському педінституті іноземних мов [50, 4; 51, 18].

Виші періодично проводили рейди перевірки умов проживання студентів «на кутках» (полтавські «побутові комісії» [52, 118] та ніжинські «рейдові бригади» [53, 54]). Життя молоді «на кутках» іноді коштувало їй не лише фінансів: майбутніх педагогів примушували працювати на господарів квартир. Скажімо, молодь Харківського педінституту іноземних мов через такі випадки не встигала готуватись до занять [54, 1].

О. Сергійчук зауважувала, що гуртожитки протягом цього періоду були перевантажені. У 1959 р. житлова площа для студентів у 21 вузі становила менше 3 м² на одного іногороднього студента (при нормі 10 м² [55, 14]) (так, Львівські освітяни мали від 3,1 до 4,1 м² на людину [56, 49]). Зі збільшенням контингенту молоді влада не будувала нові приміщення, а просто скорочувала мінімальну житлову площу. Міністерські директиви 1959 року закріпили норму по УРСР у 2,6 м² на студента [57, 106]. О. Ісайкіна підрахувала, що 12-місні кімнати були стандартними для тогочасних гуртожитків УРСР [58, 10] (у Полтавському педінституті селили від 5 до 14 чоловік [59, 128-131]).

Наприкінці «відлиги» молодь педагогічних вишів у більшості мала дах над головою та не скаржилась на неможливість готувати їжу. Поодинокі випадки відсутності їдалень (як то було у Донецькому педінституті 1963 року [60, 5]) ставали радше винятком, аніж закономірністю, характерною для початку 1950-х років.

Список посилань на джерела та літературу:

1. Потапенко Я. Перспективи розвитку історії повсякденності через призму дискурсу постмодерну / Ярослав Потапенко / / Історія повсякденності : теорія та практика : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Переяслав-Хмельницький, 14-15 травня 2010 року [упор.: Лукашевич О. М., Нагайко Т. Б.]. – П-Хм., 2010. – С.52-54.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф.166, оп.15, спр.1874, 73 арк.
3. Держархів Черкаської області, ф.Р-3070, оп.1, спр.300, 253 арк.
4. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1297, 65 арк.
5. Там само, спр.1296, 77 арк.
6. Там само, спр.1873, 79 арк.
7. Там само, спр.1294, 148 арк.
8. Там само, спр.1292, 119 арк.
9. Держархів Полтавської області, ф.П-12, оп.1, спр.710, 145 арк.
10. Там само, ф.П-15, оп.1, спр.1365, 148 арк.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.1, оп.24, спр.106, 55 арк.
12. Там само, спр.107, 47 арк.
13. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.392, 233 арк.
14. Держархів Черкаської області, ф.Р-193, оп.8, спр.174, 123 арк.
15. Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – АПННПУ), ф.3, оп. 1954, спр. Накази. Т.3, 142 арк.
16. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.471, 13 арк.
17. Там само, спр.513, 267 арк.
18. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.177, 172 арк.
19. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.440, 154 арк.
20. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1869, 85 арк.
21. Там само, спр.1861, 60 арк.
22. ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.226, 255 арк.

23. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1859, 50 арк.
24. Держархів Харківської області, ф.Р-4293, оп.2., спр.741, 447 арк.
25. ЦДАГО України, ф.1, оп.71, спр.242, 239арк.
26. ЦДАВО України, ф.4621, оп.7, спр.24, 200 арк.
27. Там само, ф.166, оп.15, спр.4182, 145 арк.
28. Там само, спр.4194, 195 арк.
29. Там само, спр.4185, 130 арк.
30. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.847, 211 арк.
31. Там само, спр.908, 144 арк.
32. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.4165, 104 арк.
33. Там само, спр.4170, 215 арк.
34. Там само, спр.4171, 114 арк.
35. Там само, спр.1300, 103 арк.
36. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.420, 6 арк.
37. Там само, спр.470, 7 арк.
38. ЦДАВО України, ф.4621, оп.7, спр.7, 12 арк.
39. Там само, ф.166, оп.15, спр.1874, 73 арк.
40. АПННПУ, ф.3, оп. 1953, спр. Накази. Т.2, 219 арк.
41. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1294, 148 арк.
42. Там само, спр.1293, 159 арк.
43. Хоменко Н. Повсякденне життя студентської молоді повоєнної України / Наталія Хоменко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – К. : Інститут історії України НАН України. – 2009. – №15. – С.305-321.
44. ЦДАВО України, ф.4621, оп.1, спр.62, 2 арк.
45. Там само, оп. 7, спр.18, 12 арк.
46. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.420, 6 арк.
47. Держархів Черкаської області, ф.П-2087, оп.1, спр.26, 204 арк.
48. Держархів Київської області, ф.П-485, оп.3, спр.6, 69 арк.
49. Держархів Харківської області, ф.Р-4293, оп.2, спр.497, 96 арк.
50. Держархів міста Києва, ф.Р-985, оп.2, спр.32, 44 арк.
51. Держархів Черкаської області, ф.Р-1418, оп.2, спр.181, 62 арк.
52. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.908, 144 арк.
53. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.1874, 73 арк.
54. Держархів Полтавської області, ф.Р-1507, оп.1, спр.495, 267 арк.
55. Сергійчук О. М. Вища школа України в умовах лібералізації суспільного життя 1953-1964 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. : 07.00.01. «Історія України» / Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди / Олена Миколаївна Сергійчук. – К., 2002. – 19 с.
56. ЦДАГО України, ф.1, оп.71, спр.106, 55арк.
57. Там само, спр.237, 144арк.
58. Ісайкіна О. Д. Побут і дозвілля міського населення України в повоєнний період (1945-1955 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. : спец. 07.00.01. «Історія України» / Олена Дмитрівна Ісайкіна — К., 2006. – 20 с.
59. АПННПУ, ф.3, оп. 1956, спр. Накази. Т.2, 246 арк.
60. ЦДАВО України, ф.166, оп.15, спр.4171, 114 арк.

О. В. Лук'яненко. Побутові умови колективів педінститутів УРСР часів «відлиги».

Анотація: У статті подано аналіз матеріально-побутових умов організації навчального процесу у вищій педагогічній школі УРСР часів «відлиги» (1953-1964 рр.).

Ключова слова: повсякдення, матеріально-побутові умови, педінститути, УРСР, «відлига», навчальні корпуси, гуртожитки, студенти, викладачі.

O. V. Lukyanenko. Every day life conditions of the stuffs of Pedagogical Institutes of the Ukrainian Soviet Socialist Republic during the "thaw" period

Summary: The article focuses on material living conditions of the educational process in higher pedagogical schools of the Ukrainian Soviet Socialist Republic during the "thaw" period (1953-1964).

Key-words: everyday life, material living conditions, Pedagogical Institute, Ukrainian Soviet Socialist Republic, "thaw", academic buildings, dormitories, students and teachers.